NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 Cor. IV; 13.

NEDERLANDSCHE LICHTZINNIGHEID.

Vreemd moge de zamenvoeging dezer woorden bij sommigen klinken; zij wordt maar al te zeer gerechtvaardigd door hetgeen in ons Vaderland, met vernieuwde loslating, na de dagen van 1830, 1831, 1832, allerwege voor onze oogen staat. Ja, ook in Nederland, niet minder dan in het overige Europa, voert eene wellicht voorbeeldelooze lichtzinnigheid haren verderfelijken scepter; in Nederland, op eene voor den Christen Vaderlander te aanstootelijker wijze, naarmate men eenige hoop mocht voeden, dat geduchte waarschuwingen, genadige reddingen en bewaringen, als die ons in het straks aangeduide tijdvak te beurt vielen, eenig nationaal gevoel van verootmoediging voor den God der vaderen mochten hebben te weeg gebracht. Wel verre van daar, (wij spreken hier van de natie, als zoodanig, niet van enkelen, ja velen wellicht, tot dat groot geheel behoorende,) schijnt men veeleer de herinnering dier jaren met alle nog tegenwoordige rampen en kwellingen, in eenen vloed van des te veelvuldiger, des te vervoerender dartelheden en ijdelheden te willen wegspoelen. En (hetgeen van ouds het kenmerk was der ons, beide als Christenen en Nederlanders, ondermijnende beginselen!) wij maken ons zelve in smaak, in zeden, in kleeding, in lectuur, in letterkunde en poëzij, meer Fransch, dat is, tegennederlandsch en tegenchristelijk dan ooit. Mochten de oogen opengaan van velen, die in eene *schuldige* argeloosheid zich zelve en zoo vele honderden en duizenden met zich op dien maalstroom laten medenemen! Mochten degenen die bij meer ernst of bedaardheid van zinnen, het verderf aanschouwen, ook bepaald worden bij de gewichtige plicht om daartegen te waarschuwen, en te getuigen; bij het eenige middel om dat te kunnen doen met vrucht en in waarheid: *de waarachtige Godsdienst!* De Godsdienst toch moet ons *alles* zijn, of zij is *niets;* is voor natiën zoo wel als personen en huisgezinnen de eenige weg van redding, van bewaring, of zij is een uitvinding van menschen, geen geschenk, en werk, en openbaring van God. De hoeveelste intusschen, (zoo stellig is van nature de verwijdering des menschdoms van God, de afkeerigheid van Zijne waarheid, van Zijnen wil!) de hoeveelste ziet in de teekenen van dezen onzen voorbeeldeloozen tijd eenen aandrang om de ijdelheden te verlaten, en zich te wenden tot den levendigen God? Te vergeefsch dreigen ons omwentelingen, instortingen van tronen en staten, stelsels allerwege van despotismus uit regeeringloosheid, van geweld uit oproer, van eigendunkelijkheid uit beginselloosheid geboren! Wij slapen aan den rand des afgronds; wij Nederlanders onder alle natiën van Europa, misschien meer dan eenige andere. Wat ook gebeure of nadere, wij zijn gerust en gelukkig, zoo slechts de schouwspelen (al meer en meer verfranscht en wanschtelijk,) zich vermenigvuldigen en afwisselen; zoo men zich, in de hof- en hoofdsteden, beurteling in het talent van een Parijschen kunstenaar op het toneel, of in dat van eene bevallige Gravin in het koor eener Roomsche kapel mag verlustigen; zoo men zich maar mag *verstrooijen*, en onder die verstrooijing, bij al het uiterlijk geroep van nationaliteit, zijne Nederlandsche afkomst, eigenaartigheid, gewoonten, en aanklevingen, al meer en meer mag afschudden. Heeft men dan volstrekt geene oogen meer om het te zien, waarheen ons al dat nationaal zingenot en zingestreel leidt? Rechtstreeks, zoo getuigt het beide het gezond verstand en de ondervinding, tot hetgeen men zich vaak als het vreesselijkst voorstelt in de wereld: *dwang, bijgeloof* en *dweeperij! Dwang*, nademaal waar beginselen van Godsdienst, begrippen van plicht en recht, betamelijkheid en ingetogenheid, in één woord, zedelijke banden door de Godsdienst

gevormd, hare kracht verliezen, *de orde* zelve *der maatſchappij* haar ſtoffelijk zelfbehoud in willekeur en geweld gaat zoeken; en *noodzaak* al meer en meer wet wordt, *nuttigheid* beginſel. *Dweeperij en bijgeloof!* nademaal waar de waarachtige Godsdienst, dat is het geloof in Jeſus Christus, ontbreekt, de ontruste conſcientie, het bloot natuurlijk (en daarom juist bedorven) godsdienstgevoel, ja de verbeelding zelve zich eene godsdienst ſchept, afgodisch, zinnelijk, onheilig, ſchoon vaak onder de innemendſte vormen, als die aan de wereld zelve, aan welke zij behagen moeten, ontleend worden. Het gantſche oude Heidendom is aan deze werking zijn bestaan verſchuldigd; het Pausdom, wij weten het, is alles behalve van dit middel ter zijner uitbreiding afkeerig. Maar wij Nederlanders, Protestanten, en wat meer dan dat zegt, naar Christus genoemden, in Zijnen heiligen naam gedoopten! mogen wij door medegaan, toegeven, ſtilzwijgen, ons aan die verleidingen mede ſchuldig maken? Ontzachelijk is de taal eens Apostels: *Overſpelers en overſpeleresſen, weet gij niet, dat de vriendſchap der wereld eene vijandſchap Gods is? Zoo wie dan een vriend der wereld wil zijn, die wordt een vijand Gods geſteld.* Jac. IV. v. 4. Door ſtrenge middelen en zware wegen werd aan Nederland van ouds af deze *vriendſchap der wereld* of afgeleerd, of bezocht. En wie weet wat wederom op handen zij? De zee van ſtaatkundige driften en belangen die ons van rondsom bedreigt, is ſteeds daar; één ſtorm! en het is hoog water, door geene menſchelijke werken te keeren, maar te ontvluchten alleen bij Hem, van wien gezegd is (1): *Hij zal zijn als een verberginge tegen den wind, en een ſchuilplaats tegen den vloed.* CHRISTUS is die Rotsſteen! CHRISTUS, de Hoekſteen Zijner kerk, de Opperſte Wijsheid, door wien alleen de Koningen regeeren kunnen, de natiën gelukkig zijn! CHRISTUS, in wien alleen voor onze zielen behoudenis, voor onze verwachtingen zekerheid, voor onze zonden vergiffenis, voor onze zwakheid vastigheden zijn. Hij roept tot ons in Zijn woord, in de teekenen der tijden, in de ontdekking en ontwikkeling van zoo vele dingen voor onze oogen dag aan dag: *Hoort de tucht en wordt wijs, en verwerpt die niet!* De ſpotters mogen zeggen (ook dit is voorzegd!): *Waar is de belofte zijner toekomſte? van dien dag dat de vaders ontſlapen zijn, blijven alle dingen alzoo (gelijk) van het begin der ſchepping* (2); maar het geloof *acht de lankmoedigheid des Heeren voor zaligheid, verwachtende en haastende tot de toekomste van den dag Gods* (3). Want *ziet ik kome haastelijk*, zegt de Heere Jeſus, *en mijn loon is met mij.* Welgelukzalig zijn alle die op Hem betrouwen, die op Hem hopen, die Zijne verſchijninge liefhebben (4). Amen.

(1) Jeſ. XXXII. v. 2. (2) 2 Pet. III. v. 3, 4.
(3) 2 Pet. III. 12, 15.
(4) Pſ. II. 1 Tim. I. v. 1. 2 Tim. IV. v. 8.

DE LEER VAN VRIJE GENADE.

Dr. E. W. Krummacher, *Goldene Worte über die theure Lehre von der freien Gnade. Allen wahren Christen zur ernstlichen Beherzigung geſammelt und dargeboten* (1). Elberf. 1832.

Dit werkje is reeds voor omtrent drie jaar uitgekomen; maar het loont de moeite om er nog op terug te komen. De geest en ſtrekking van hetzelve is openbaar reeds uit de eerſte woorden der voorrede, die aldus aanvangt:

»Het geschrift dat hier wordt gegeven heeft eene ſtichtende, niet eene twistvoerende ſtrekking. Het bedoelt geen ſtelſel te vormen, te betoogen of te wederſpreken; maar integendeel om waarheidlievende Christenen even als in eene tempelzaal in te leiden, waar menige dierbare Vaderen der Kerk, waar veelvuldige der wakkerſte ſtrijders onzes Heeren Jezus Christus voor het aangezichte Gods van eene waarheid getuigenis geven, welke van ouds af der Gemeente des Heeren een allerwaardst en kostbaarst kleinood geweest is en ſteeds blijven zal tot aan het einde der dagen, ja tot in de diepte der eeuwigheid. De Uitgever is van gevoelen dat het twisten en ſtelſelvormen over het onderwerp van dit werkje geenszins het doel treft, wijl aan de eene zijde God zelf en Zijn woord geen volledig conſequent leerſtelſel geeft; en aan den anderen kant het menſchelijke verſtand zich maar al te lichtelijk van het rechte ootmoedige geloofsen ervaringspad, in eenzijdige beſpiegelingen en ſpitsvondige nevenbepalingen verdoolt en verliest. Daarom beſtaat dit werkje uit getuigenisſen, niet uit ſtelſelmatige bewijsredenen." En verder, (S. VI, VII): »Wijl ook de tegenſtanders van de leer der vrije genade de H. Schrift als een wapenhuis tot beſtrijding derzelve gebruiken, zoo ſcheen het ons belangrijk, indrukmakend, en tijdig zulke Godsmannen over dit verheven onderwerp te laten getuigen, die, doordrongen van den diepſten eerbied voor dezelve hun ganſche leven in des Heeren dienst hebben opgeofferd, en in de ootmoedsſchoole van geestelijke ondervindingen de gewisſe overtuiging verkregen, en luid geopenbaard hebben, dat de genade Gods in Jezus Christus eene geheel vrije is. Ofschoon zij allen te zamen niet waardig zijn, Hem die met den Heiligen Geest en met vuur doopt de ſchoenriemen te ontbinden; en zij veelmeer tot aan het einde hunnes levens ter ſchool zaten aan de voeten van dien Eenige die onze Meester alleen is; zoo zijn toch deze mannen hetgeen Joannes was: Stemmen eenes roependen in de woestijne, die den Heere den weg bereiden, en zijne paden recht maken; en hun getuigenis is elken Christen van hooge waardij, die het werk der genade in deze mannen tot lof van God weet op prijs te ſtellen."

Op deze wijze dan worden hier getuigenisſen aangevoerd van Thomas a Kempis, de Reformateurs Zwin-

(1) Gulden woorden over de dierbare leer van vrije genade, verzameld voor, en aangeboden aan alle ware Christenen, door *Dr. E. W. Krummacher.*

glius, Luther, Melanchthon, en Calvijn; van Du Bosc en Saurin; van Marshall en Newton; van Franke, Lampe, Boos, Steinhofer, Rieger en Hofacker; en het geheel met een toepasſelijk gedicht van den godvruchtigen Bogatzky beſloten. Het behoeft wel niet door ons herinnerd te worden, dat dit getal nog met eene wolke van getuigen, zeer bepaaldelijk uit ons Nederland, aan het welke deze gezegende leer zoo bijzonder als een pand door den Heere werd toevertrouwd, zou kunnen en mogen worden vermeerderd; en dat men de regelen der Dordſche Synode veilig er onder zou mogen opnemen, welke mede, niet ſlechts in ſchriftuurlijkheid en zuiverheid, maar ook in ſtichting en zalving eene uitſtekende plaats onder deze *gulden woorden* zouden beſlaan. Maar ook uit andere ſtreken en gewesten zou men nog tallooze even zoo ſtichtende als bevestigende getuigenisſen kunnen bijbrengen. Men vergunne ons, om ter proeve hiervan eenen brief mede te deelen van den in zoo vele opzichten uitſtekenden John Whitefield, den Engelſchen Methodisten-prediker, geſchreven aan de gebroeders Wesley toen hij de leer der vrije genade tegen zijnen, op dat punt van hem verſchillenden Ambtgenoot, den oudſten der twee broeders, verdedigd had (1): »Ach, mijne broeders, (ſchrijſt hij) mijn hart bloedt in mijn binnenſte. Liever wilde ik voor altoos op de baren der zee worden omgedreven, dan naar Engeland terug te keeren om mij tegen u te moeten ſtellen. Ik bid u, noodzaakt mij niet tegen U te prediken: ik wilde liever ſterven! Lieve, dierbare Vriend! wees niet verſtoord; doe, om Christus wille, geen onbedachtzaamheid! Mijd den twist; zet u tot het lezen, en beſtudeer het verbond der genade. Weg met uwe vleeſchelijke redeneringen! Word als een klein kind; dan zult gij, in ſtede van, gelijk gij in een vroeger gezangboek gedaan hebt, u zelven tot borg te ſtellen dat de leer der algemeene verzoening waar is; in plaats van eene volmaking te ſpreken waardoor alle zonde ophoudt, gelijk gij in de voorrede gedaan hebt, en de redding van den zondaar afhankelijk te maken van zijn' eigen vrijen wil, gelijk gij in deze predikatie doet, liever een loflied ter eere der onwederſtaanlijk vrije ontferming zingen. Dan zult gij de geloovigen waarſchuwen van naar de volkomenheid met de krachten huns eigenen harten te ſtaan, en eene leerrede laten drukken juist het tegendeel van deze, met den titel: *Waarlijk vrije genade!* Vrij, juist daarom, wijl zij niet allen vrij ſtaat, en wijl de Heere ze terughouden en geven kan, aan wien en waar Hij wil. God weet het: niets dan de eenvoudige blik op de eere van Christus heeft mij tot dit weinige gedrongen. Ik bemin, ik eere u, om Zijnentwil, en wanneer ik voor den rechterſtoel van Christus verſchijnen zal, zoo wil ik u voor menſchen en engelen dankzeggen, voor hetgeen gij in de kracht Gods aan mijne ziele gedaan hebt. Deswege ben ik verzekerd dat ik mijnen dierbaren Wesley van de verkiezing en eeuwige liefde Gods overtuigd zal zien. Dikwijls vervult die gedachte mij met vreugd, dat ik u aanschouwen zal, terwijl gij uwe kroon zult nederleggen aan de voeten van het Lam, en met een heilig ſchaamrood bedekt worden, wegens de tegenſpraak, die gij tegen de vrijmacht der Goddelijke genade hebt gevoerd. Maar ik hope dat de Heer u die genade zal verleenen, nog eer gij van deze aarde zult ſcheiden. o Hoe verlangt mijne ziele naar dien dag."

Treffend is in alle de aangehaalde geloofshelden en ſchrijvers de éénheid in het hoofdzakelijke, en te gelijk de verſcheidenheid van oogpunt. Allen ſtaan vast in de leer der vrije genade, maar Luther betoogt haar vooral uit de ongerijmde leer van eenen vrijen wil; Calvijn uit de waarachtige leer der voorverordening; Melanchthon uit onze onmacht ten goede; Zwingli uit het gebrekkige onzer zoogenaamde goede werken. Schoone woorden vooral uit de ſchriftverklaringen der eerſte hervormers zijn hier in overvloed voorhanden. Het zou ons te verre voeren voorbeelden van elk der aangetogene of hier als getuigen bijgebrachte Schrijvers mede te deelen. De keus zoude ook inderdaad moeilijk zijn. Wij kunnen ſlechts met volkomene inſtemming ſluiten met de woorden waarmede de voorrede eindigt, en die zoo kennelijk uit het hart zelve vloeien: »Zoo moge dan de Heer, die alle deze mannen uit loutere genade wonderbaar met Zijnen Geest uitrustte, en gedurende hunnen levensloop zoo oogenſchijnelijk op hun planten en natmaken het welgedijen ſchonk, ook deze hunne krachtige getuigenisſen van Boven bedaauwen, opdat de harten der zijnen daardoor niet alleen gefundeerd, geſticht, verkwikt en verſterkt, maar ook in de diepte mogen worden geleid, om Hem alleen en aan zijne voeten de eere te brengen, welke geenen mensch, geenen Apostel, geenen Hervormer, geenen nog zoo geheiligden getuige der waarheid, maar Hem alleen en zijner vrije genade toekomt, van welke wij hier beneden ſlechts ſtamelen kunnen, maar daarboven zullen lofzingen in alle eeuwigheid."

HET VIJFTIENJARIG BESTAAN VAN HET KONINGRIJK DER NEDERLANDEN.

(Naar aanleiding van het werk van den Baron De Keverberg, *Du royaume des Pays-Bas*).

Vóór de nationale invoering van het Christendom in het door Noordſche horden veroverde Europa berustte het recht des koninklijken gezags op dat der overwinning. De leer des kruiſes, offchoon hier en daar met macht van wapenen ingevoerd of gehandhaafd, deed de vroeger enkel krijgszuchtige volken naar de olijſtak des vredes grijpen: en het ſtelſel van overheerſching werd (en dus ontſtond het leenrecht) tot een op trouw en grondbezit gevestigd gezag aan *deze* zijde, afhankelijkheid aan *genen* kant gevormd. Sedert dien tijd vond men de koningen in het ſtaatkundig ſtelſel van die dagen in bijzondere betrekking tot de landen en gewesten, tot de rijken; minder als hoofden der volken. De Roomſche ſtoel, telkens in macht klimmende, werd eindelijk een centraalgezag, dat de vorſten, ſoms in het belang

(1) Te vinden in het onlangs uitgekomene *Leben Georg Whitefields, nach dem Engliſchen herausgegeben von Dr. A. Tholuck.* S. 74, 75.

der volken, vaak ook alleen in zijn eigen belang, van zich trachtte afhankelijk te maken. De Hervorming ontstond, en scheurde de helft van Europa van dat half geestelijk, half wereldlijk gezag af. Toen rees er een hevige worsteling, een strijd op leven en dood tusschen het catholieke en protestantsche Europa, een strijd die eigenlijk alleen tijdelijk en bij wijze van bestand werd bijgelegd door het ontstaan van het Europesche evenwicht, dat elken staat in het toen opgekomen statenstelsel, van wege de overige, deszelfs souvereiniteit en onafhankelijkheid waarborgde. Tijdelijk, zeggen wij, was dit stelsel; want wat is elke vrede anders dan een bestand, op eene aarde, waar in aller harten van nature haat tegen God en den naaste heerschend, en dus krijg en vijandschap inheemsch, en de vrede meest balling is? Doch dit stelsel, met al zijne onvolkomenheden, verzekerde drie eeuwen lang den rechtstoestand en de welvaart der meeste Staten van ons werelddeel; tot dat die toestand door ongeloof en beginselloosheid ondermijnd, eerst door de Anarchieke toen Despotieke overmacht van Frankrijk werd verbroken, en straks aan den dwingeland, wien men te recht den zoon der revolutie genoemd heeft, onderworpen.

Napoleon viel door een Godsgericht; maar de beginselen die hem ten zetel hadden verheven, verloren hunne heerschappij niet, eene heerschappij die spoedig zichtbaar werd in de handelingen van dat Congres, hetwelk na zijnen val Europa ordende naar deszelfs welbehagen. Wel had het Heilige Verbond in de godsdienstige erkentenis der eerste dankbaarheid, en gehoor gevende aan het persoonlijk gevoelen van Keizer Alexander, de heerschappij van christelijke beginselen uitgeroepen; maar die gezindheid, door de meeste bondgenooten weinig duurzaam gedeeld, bleek welhaast de verschijning eener vroeg opkomende, en dra weder afdrijvende morgenwolk te zijn geweest. Het Weener Congres werd bestuurd door den geest van het Liberalismus, dat is, van dat stelsel, hetwelk den invloed der godsdienst van de ordening en regering der Staten buitensloot. Geen wonder dat dan ook omtrent ons land aldaar eene vereeniging met Roomsche gewesten besloten werd, die door het weldra gevolgde Tractaat der 8 Artikelen bepaald werd in een geheele zamensmelting van het noorden en zuiden, en wel op grond eener algeheele gelijkheid van, dat is onverschilligheid omtrent alle stellige godsdiensten, te zullen bestaan. Straks vervlogen de schoone verwachtingen, en eensdeels goede beginselen die reeds in het Souverein Vorstendom der Vereenigde Nederlanden, offchoon niet in de aloude kracht en degelijkheid, begonnen gekweekt te worden, en onze Staat had geheel opgehouden Christelijk te zijn, terwijl de Regering genoodzaakt was, of zich genoodzaakt oordeelde, op het haar door de Traktaten (waartegen niets schijnt ingebracht te zijn geworden) aangewezen standpunt neutraal te blijven, volgens het beginsel der gelijkstelling van alle beginselen. Het Liberalismus van het Weener Congres was ook daardoor gebleken, dat men op een door Belgische geestelijken gedaan tweederlei verzoek, eerst om herstelling der oude provinciale inrichtingen, of anderzins om de uitgestrektste overheerschende rechten in de zaak der godsdienst, de eerste vordering, die met eenige wijziging zoowel het noorden als het zuiden eene heerschende godsdienst had kunnen verzekeren of doen behouden, volstrekt afsloeg en ter zijde stelde, en daardoor de Nederlandsche Regering blootstelde, om, in den kamp om de laatste vordering, troon en scepter te verliezen.

Deze kamp werd twaalf jaren lang voorbereid; jaren, waarin deszelfs beginselen meest met de wapenen van het Liberalismus werden bestreden. Doch hier ook werd het duidelijk dat het bijgeloof zich niet door het ongeloof laat onderbrengen. Eerder grijpt het de hand aan van het laatste, om zich door dien gehaten bondgenoot weder te verheffen. Het Farizeïsme, dat grondtype des bijgeloofs reeds in de tijden van den Zaligmaker, vereenigde zich steeds met het reeds destijds in het Sadduceïsme heerschende ongeloof, om Hem, die de waarheid en het leven is, te vervolgen, ja ter dood te brengen. Door beider vereeniging ontstond ook de Belgische *Unie*, en het is kennelijk, dat al de grieven, destijds opgekomen, zich als het ware om de godsdienstige rangschikten. Ook was de Farizeeuwsche oppositie (die der geestelijken) inheemsch; de Sadduceeuwsche (die der Fransche liberalen, sints de Julijdagen in de dronkenschap der overwinning) uitheemsch en Fransch.

Door den Baron De Keverberg wordt in het bovenvermelde werk uitvoerig ontwikkeld en aangewezen, vooreerst: dat, wanneer men eenmaal het liberale beginsel, door den geest des tijds voortgebracht, en in de Tractaten van Weenen en Londen opgenomen, als het eenig ware en redelijke aanneemt, de gang en handelwijze der regering vijftien jaren lang zeer consequent, en op enkele uitzonderingen na, wel zamenhangend en geleidelijk voortgaande geweest is; en ten andere: dat de meeste grieven, die over de taal bij voorbeeld, vrij willekeurig waren, en eigenlijk slechts door dat wegens de godsdienst eenige beduidenis gekregen hebben. Men ziet dat dus door den Schrijver de waarheid, gegrondheid en rechtmatigdheid van den heerschenden geest der Eeuw stilzwijgend wordt ondersteld; en het kan dus geen verwondering baren dat men dien geest, die ook het Congres bezielde, en de stellig christelijke godsdienst in alles op den achtergrond stelde, offchoon zij uiterlijk geduld en verdragen scheen te worden, afkeurende en als eenen geest die zich Gode niet onderwerpt noch onderwerpen wil, verre verwerpende, tot zeer verschillende uitkomsten geraakt; dat men dan de afschaffing van alle heerschende godsdienst, als een nationalen afval van het Christendom beschouwt, geenszins vergoed door het aannemen eener zoo men wil algemeen geldige, maar daarom juist in het ware Christendom niet geldige zedekunde; dat men in die algeheele zamensmelting der twee landen, te Weenen gewild, de onderdrukking van beider nationaliteit, of ten minste zeker die van een van beiden (ongelukkig bij den uitslag die van het noorden) ziet; dat men de koestering en voedstering van den franschen liberalen geest in België ten wapen tegen

het ultramontanismus, als hoogst verderfelijk aanmerkt; en eindelijk, dat men in de toegeving der Ultramontaansche eischen ten behoeve der Roomsche Kerk, eindelijk bewilligd, (en bewilligd, nu niet blootelijk voor België, maar ten gevolge der steeds gehandhaafde zamensmelting van noorden en zuiden, ook voor Nederlands aloude vereenigde gewesten,) den oorsprong meent te bespeuren van de dagelijks in Oud-Nederland toenemende overmacht eener kerk, die door den vleeschelijken arm harer hierarchie geschraagd, slechts behoeft te eischen om gehoord, om aangehoord, om verhoord te worden, en die door een verstandig en scherpziend Schrijver (BROES) *de hedendaagsch in Nederland bevoorrechte kerk* genoemd werd.

Zoo is dan de beurtelingsche zegepraal, of ook wel tijdelijke vereeniging van ongeloof en bijgeloof de bron onzer jammeren. Welk beginsel zal men nu tegen dat der Farizeën en der Sadduceën overstellen? Zal het zijn het fanatisme der Esseën ten tijde van den Heere, later in de Wederdoopersche woelingen hernieuwd? Neen voorwaar! ook daarvoor behoede ons God. De rechte weg ligt hooger, oneindig hooger dan al deze afwijkingen. Hoede zich Nederland voor elken zuurdeessem, ook voor den schijn des kwaads! Maar waken en bidden wij vooral tegen de besmettingen des ongeloofs en bijgeloofs, die gereed staan in onze Eeuw overal, waar een van beiden eenigen tegenstand ontmoet, de krachten te vereenigen ter bestrijding van troonen en heiligdommen, van geloof en geweten, van godsvrucht en vrijheid, van Christus en de gemeente der uitverkorenen die Hij gekocht heeft met zijn dierbaar bloed!

HET HOOGDUITSCHE KERKLIED.

Petrus Dathenus bracht de Psalmen Israëls in Nederduitsch dicht, of juister, in Vlaamsch-Nederduitsch rijm over. Zijne berijming was in haast gemaakt; eerst werd van vele zijden het vervangen derzelve door die van Marnix gewenscht; daarna wachtte men op de nieuwe Statenvertaling om eene andere Psalmberijming in te voeren; deze bleef achter, en de haastige arbeid van den Vlaamschen prediker, vroeger op brandstapels en moordschavotten ontboezemd, bleef later de schat eener kerk, die door het gebrekkige der berijming heen wist te zien op de hartetaal van hem, die *liefelijk* was *in Psalmen Israëls;* en zijn en Nederlands God, die verklaard had te willen *wonen onder de lofzangen Israëls*, zag met genadig welgevallen neder op de Nederlandsche hervormde kerk, en beschermde, bewaarde, en zegende haar op eene geheel eenige wijze.

Doch de Heere heeft meer dan dezen éénen zegen. De Luthersch-Duitsche kerk was de oudste zuster der Geneefsch-hervormde; zij erkende niet Calvijn, maar den Wittenbergschen geloofsheld als haren Voorganger en Leeraar, en aan dezen had de vrijmachtige Beschikker over de natuurlijke zoo wel als geestelijke gaven der menschen een talent toevertrouwd, waarin geene kerk, geen geloovige eene uitstekende gift van den Vader der lichten kan of mag miskennen. De kerkliederen van Luther waren voor de verspreiding der Reformatieleer niet minder gewichtig dan zijne Overzetting des Bijbels; en het is geenszins ten onrechte dat de Jezuiet Conzenius in zijnen tijd klaagde, dat de liederen van Luther meer veroveringen voor de Hervorming hadden gemaakt dan de predikatiën van al hare Leeraars te zamen.

De Eeuw der Hervorming zag nog verscheiden Liederdichters zich voegen bij den Wittenbergschen Voorganger, onder welke Paul Gerhard, een uitmuntend gevoelvol en innig godvruchtig Zanger eenen eersten rang bekleedt. De Hertog van Saxen Weimar (een der Voorvaderen van den Nederlandschen Krijgsheld), Hermann Nicolaï, en andere uitmuntende mannen volgden hen op dit spoor. Sedert maakten de Gezangboeken, in welke deze uitmuntende liederen waren opgenomen, benevens Bijbel en Catechismus den geestelijken schat der anders vaak behoeftigste huisgezinnen in alle Protestantsche en Duitsche landen uit, en de zegen die op het lezen en zingen van dezen liederenschat geschonken is zal zich eerst volledig op dien grooten dag openbaren, wanneer alle verborgene dingen zullen aan het licht komen.

Het is waar, sedert het midden der voorgaande eeuw heeft men ook liederen in eenen geheel anderen geest in Duitschland beginnen in te voeren of aan de oude te kunstelen; doch de tegenwoordige jaren, in welke iedere kerk weder tot de bewustheid schijnt te komen van de waardij harer oorspronkelijke rijkdommen, getuigen ook menige vernieuwde en ververschte uitgave der aloude kerkliederen waaraan zich zoo dierbare herinneringen hechten. En men mag, trouwens in eenen anderen geest van Conzenius, voorspellen, dat deze hernieuwde lust en belangstelling wellicht meer afbreuk aan de Neologie zal doen, dan zelfs de pogingen van den hoogen katheder af door de geleerdste mannen gedaan ter handhaving en verdediging der aloude geloofswaarheden van de Vaderen en Leeraars der Hervorming.

Mag men in deze schoone vruchten der Reformatie niet de weerklank van de woorden des Apostels erkennen: *Het woord van Christus wone rijkelijk in u in alle wijsheid: leert en vermaant elkanderen met psalmen en lofzangen en geestelijke liedekens, zingende den Heere met aangenaamheid in uwe harten?* Het is zoo. En de gave Gods die zich ten deze zoo luisterrijk ontwikkelde, en die ook in het vaderland van Vollenhove, Lodestein en anderen hun gelijk, niet vreemd was, doet ons ten duidelijkste zien dat de Heere, waar Hij het vermanend en opwekkend woord spreekt, ook de gave schenkt die wij behoeven om daaraan te beantwoorden.

In Zwitserland zelve heerscht met betrekking tot het kerkgezang voor het tegenwoordige veel verscheidenheid. Het is bekend hoe deszelfs oudste Reformateur Zwingli een groote tegenstander van alle kerkelijk gezang was; Calvyn en Beza daarentegen het zingen der Psalmen grootelijks voorstonden. De eerste was geen dichter; maar vooral beroemd door zijne commentarie op de Psalmen; de laatste had dezelve met Clemens Marot berijmd. Doch offchoon de dichterlijke vermaardheid van

den laatstgenoemden zijne pſalmrijmen bij velen ingang had doen vinden, men ergerde zich daar reeds vroeg aan het gebruiken der Pſalmen van een zoo geest- en zedeloos mensch als deze Dichter was; en ſedert zich in de laatſte twintig jaren onder de nieuwlings tot verdediging der waarheid opgeſtane getuigen eenige lieſelijke zangers begonnen op te doen, heeft deze ergernis tot geheele terzijdeſtelling der rijmpſalmen in verſcheidene gemeenten doen beſluiten. Men ſchijnt daar echter niet genoeg bedacht te hebben, dat de innig geestelijke liederen en lofzangen van de laatſte ſoort, eene des noods verbeterde of hervormde pſalmberijming toch niet behoefde uit te ſluiten. Doch wij bepalen ons eigenlijk in dit opſtel bij het *Hoogduitſche* kerklied.

Een werk hiertoe betrekkelijk werd voor twee jaren openbaar hetwelk voor de Luthersch-Duitſche kerk van hoog gewicht mag gerekend worden. Het is eene verzameling van de voornaamſte en beste liederen in Duitschland ſedert drie eeuwen verſchenen, die door bijzonder lagen prijs en gemakkelijke inrichting uitnemend voor het huisſelijk gebruik geſchikt is. De eerſte uitgave uit 12000 exemplaren beſtaande werd binnen weinige maanden uitverkocht, en eene tweede vervaardigd, die mede verſpreid werd, waardoor eene derde opgelegd is. Deze verzameling bevat (onder den Titel *Geistlicher Liederſchatz*) eene verzameling van meer dan tweeduizend liederen, benevens eenige oude goede gebeden, en de levensbeſchrijving van al de Liederendichters wier ſtukken hier zijn opgenomen. De invloed van dezen uitgebreiden bundel ſchijnt alleraanmerkelijkst te zijn. Sedert den tijd van deszelfs verſchijning is de geestelijke opwekking overal grootelijks toegenomen en de gemeenſchap der geloovigen bevorderd. Deze bijzonderheid moest bij hetgeen vroeger door ons wegens den godsdienſtigen toeſtand van Duitschland gezegd is nog worden gevoegd; zij is voor een land als Duitschland, waar het gewijd gezang ſints zoo lang inheemsch is van onberekenbaar belang; ook hierdoor dat op deze wijze de zang- en toonkunst niet voor de wereld, maar in de dienst van Hem worden geoefend die mond en ſtem en ooren gemaakt heeft; en waaromtrent Luther reeds de volgende aanmerking had: »Waarlijk het is mijne meening niet dat alle kunſten door het Evangelie vernietigd zouden moeten worden, gelijk eenige kerkelijke betweters voorgeven, maar ik wilde gaarne dat alle kunſten en inzonderheid de toonkunst werden beſteed in de dienst van Hem die ze geſchonken en geſchapen heeft. Wenden wij ons tot den Heere en offeren wij Hem zijne gaven! zoo is geene derzelve verwerpelijk."

DE ROMANTISCHE SCHOOL.

Geſprek op den Drachenfels, medegedeeld door J. Geel. Leiden, bij H. W. Hazenberg Junior, 1835.

Het bovenſtaande geſchrift door den hooggeleerden ſchrijver aan zijnen vriend en ambtgenoot den hoogleeraar Bake opgedragen, behelst eenige aanmerkingen en wenken over de Romantiſche dichtſoort, die ons aanleiding geven tot, en als leiddraad kunnen verſtrekken bij onze beſchouwing van de Romantiſche ſchool. Bij de toenemende ingenomenheid vooral ook in ons Vaderland met de Romantiſche voortbrengſelen, die meestal uit Frankrijk tot ons overkomen; bij de kennelijke zedeloosheid dier geſchriften, welke door jong en oud, ook door vrouwen en meisjes gretig worden verſlonden, zij een woord tot waarſchuwing, en, zoo God het geeft, tot ſtuiting van den voorteetenden kanker gezegd; voor het minst verheffe zich onder zoo vele toejuichende, ook eene afkeurende ſtem tot getuigenis tegen den zwijmeldrank van vreemden bodem overgebragt, die niet alleen goede ſmaak en Christelijke beſchaving uitdooft en te loor doet gaan, maar, zoo God het niet verhoedt, de laatſte ſporen van eene Christelijk-godsdienſtige en daardoor waarlijk Nederlandſche, waarlijk nationale litteratuur moeten doen verdwijnen.

De hoogleeraar Geel uit een bloot letterkundig oogpunt ons onderwerp beſchouwende, maakt dienaangaande opmerkingen, die zoo overeenkomſtig zijn met de waarheid, als zij puntig en bevallig zijn voorgedragen, in een geſprek uitmuntende door eenen wezenlijk clasſieken vorm. In zoo verre kunnen wij dus ieder de lezing daarvan aanbevelen, maar ook den letterkundigen Christen mogen wij zulks doen, dewijl deze daaruit vrij wat gewigtiger gevolgtrekkingen nog, den aard en ſtrekking der Romantiſche school betreffende, dan die Profesſer Geel van zijn ſtandpunt daaruit afleidde, zal weten te trekken. Wij weten en het meerendeel onzer lezers verlangt voorzeker deswegens geene breede uitwijding, dat de nieuwere dichtſoort waarvan wij ſpreken, zich ontſlagen ſchijnt te rekenen van alle regels en banden, en zulks zoo als de Heer Geel zoo juist te kennen geeft, niet alleen van de regels (de *duimſtok*, zegt de Schrijver) van Aristoteles, maar daarenboven, van die van zuivere ſmaak, gezond verſtand, en goede ſchrijfwijze. Als bekend mogen wij vooronderſtellen, dat het edele van het ideaal weleer in de ſchoone kunſten bejaagd, in Romantiſche voortbrengſelen verdwijnen moest voor eene herſenſchimmige zoogenaamde *waarheid in beſchrijving*, en dat wel in de beſchrijving van zoodanige zaken als die in de natuur zelve als met eenen ſluier worden bedekt gehouden, en aan het oog onttrokken. De ſpooren, de overblijfſelen van het ſchoone op eenen aardbodem tot Gods eer geſchapen, maar die om der menſchen zonde door den vloek van God getroffen werd, ſchoon goed uit des Scheppers hand te voorſchijn gekomen: dat geen, hetwelk nog Gods eere vertelt en Zijner handen werk verkondigt (Ps. XIX: v. 2), ſtaat in naauw verband met het geen in de poëzij waarlijk ſchoon en welluidend is. Maar het afgrijsſelijke en wanſtaltige, alles wat de zintuigen pijnlijk ſchokt en aandoet, evenzeer ten gevolge van de vervulling van Gods raad aanwezig, blijft in de natuur, van het geen lieflijk en welluidend is onder- en afgeſcheiden, terwijl de edele dichtkunst daarin tot op het laatst der voorgaande eeuw de natuur volgende, niet uitgeſloten behoefde te worden,

maar integendeel geliefd kon zijn door den Christen. Anders is het thans met de nieuwerwetſche dichtſoort der Romantiſche ſchool geſteld. Deze tracht het afgrijſelijke door den gloed van ſtijl en taal beminnelijk en welbehagelijk te maken, terwijl zij den leeslust door de uitvoerige naauwkeurigheid der beſchrijving prikkelt.

In de plaats van het wanſtaltige te doen ſtrekken tot verhooging van hetgeen ſchoon en goed genaamd mag worden, gebruikt zij integendeel het laatſte om de misvormde voorwerpen in al hunne naakte afgrijsſelijkheid des te beter te doen uitkomen, en wel verre van het gevoel voor hetgeen ſchoon en edel is op te wekken, werkt zij op onze zwakke en zondige inborst door voorſtellingen alleen geſchikt om het haar mede aangeboren ſympathetisch gevoel voor misdaad, onreinheid en wanſtaltigheid op te wekken en uit te breiden. *Waar de oudheid ons Apollo ſchildert, ſtelt de nieuwere ſchool ons den gebogchelden Therſites voor,* zegt Profesſor Geel, en hij had er bij kunnen voegen, dat, terwijl de clasſieke litteratuur zijne idealen in eene denkbeeldige godenwereld zoekt, tastende en grijpende naar een ongekend, maar toch door haar reeds vermoed wordende voorwerp van waarheid, ſchoonheid en deugd, de romantiſche ſchool ons juist van daar terug zoekt te brengen in eene zoo zij zegt wezentlijke wereld, maar in zoodanig eene, waar zij alles wat waarachtig van God is miskennende, alleen het menſchelijke, d. i. het zondige, en misdadige hare voorſtelling waardig keurt. Onze nieuwspapieren zijn dagelijks vervuld met de aankondigingen dier geſchriften, welke door de afgrijsſelijkheid der voorſtelling indrukwekkend zijn. Onze menigvuldige leesgezelſchappen, bibliotheken en muſeums maken zich dadelijk meester van de oorſpronkelijke of vertaalde geſchriften van Victor Hugo, Balzac, Janin, enz. Waar de wezenlijkheid niet afgrijsſelijk genoeg is, daar roept men eene het ſpoor bijstere zoogenaamd poëtiſche vinding te hulp, en zelfs de historiſche waarheid gaat geheel of gedeeltelijk in den historiſchen roman te niet. Beſchrijft ons b. v. de Heer Jacob (ofſchoon deze wel nog de minst afgrijsſelijke voortbrengſelen in zijne zoogenaamde historiſche voorſtellingen levert) den naauwgezetten Calvyn niet als een overſpeler en huichelaar, geheel voorbij ziende datgene dat wij in den geloove als door den Heer der kerk in hem gewerkt beſchouwen? Beeft niet ons hart terug bij de gedachte dat deze en veel verderflijker geſchriften het jongere geſlacht vormen zullen? Meer en meer verfranscht wordt zoodoende onze natie, ook dan wanneer ellendige vertalers ons die wanſtaltige voorwerpen in een Hollandsch gewaad trachten te kleeden; want niet zoo zeer de taal als wel zeden en denkbeelden daardoor uitgedrukt zullen van invloed zijn op onze nationaliteit.

Maar, zegt men wellicht, de geſchiedenis wordt daardoor meer en meer in een helder en waar daglicht geſteld! Hetzij zoo! maar welke geſchiedenis? Is het die van de leidingen Gods met een zondig en bedorven menſchengeſlacht? of is het niet veeleer de misdaad zelve op de aanlokkelijkſte wijze beſchreven, met een vreesſelijk noodlot, als beweegkracht van menſchelijke daden en lotgevallen, met alles wat onzeker, donker en huiveringwekkend is daarnevens? Wat nut beoogt men door die voorſtellingen? Leiden zij niet, zoo als wij nog onlangs in onze dagbladen door menig eenen zelfmoord zagen bevestigd, tot wanhoop en vertwijfeling? zoo als bij dien jongen Franschman, die zich door kooldamp verſtikkende, zijn grafſchrift naliet in de navolgende woorden: *Hier ligt iemand die in Victor Hugo gelooft.* Ja, in den eerſten der romantiſche ſchrijvers te gelooven, dat is wanhoopen aan de laatſte ſporen van hetgeen goed, ſchoon en edel is, dat is moedwillig de oogen sluiten voor alles wat door Gods barmhartigheid ten gevolge van zijn genade-verbond op aarde gewrocht is, dat is aan een ijdel niet, aan eene ſtikdonkere toekomst zich overgeven, en zich eigenwillig en des wel bewust verliezen in al de onzekerheid van het ongeloof. Vreesſelijk bedriegt men zich, wanneer men waant, dat alleen de vrijheid om van uiterlijke vormen en kunstregelen ontſlagen te zijn, het kenmerk is der nieuwere dichtſoort en de grondoorzaak van den opgang dien zij maakt. Neen, zij grijpt het menſchelijk hart ten koste van alles wat zelfs maatſchappelijk goed en ſchoon mag genaamd worden van de zwakſte zijde aan, en maakt dieper indruk op het gemoed als de clasſieke litteratuur, omdat zij niet wil ontzien noch eerbaarheid, noch wellevendheid, noch zelfs tederheid van het gevoel. Een merkwaardig voorbeeld van die verguizing van waarheids- en ſchoonheidsgevoel geeft ons de Heer Geel waar hij eenen zijner ſprekers doet zeggen: »Het treurſpel is eene lijkſtatie: die ze volgen, zijn verdiept in ernſtige gedachten: de treurige pligt ligt zwaar op hun hart. De goede oude kunst zal ze u voorſtellen met al hare ſtilte en plechtigheid: niet langs ledige ſtraten of waar het oog geene voorwerpen tegen komt: neen, zij zal aan den lijkbaar te gemoet zenden, wat met den ſtatigen optocht ſtrijdig is, maar *harmonisch ſtrijdig*, zoo gij dit verſtaat: een vorſtelijk paleis, maar het verſterkt den indruk van de nietigheid des levens: een ſpelend kind, dat in onnozelheid dartelt, maar het verhoogt de gedachte aan 's menschen bestemming! Neen, zegt uwe romantische kunst, wij veroordeelen dat wel niet; maar er geschiedt nog meer in de wezentlijkheid.... en zij voert de lijkstatie waggelend door het gedruisch der markt, langs een marionettenspel, misschien tegen een uitgelaten gemaskerden optocht in. Dat is waarheid! roept zij: zóó is het leven! — ja zoo kan het zijn: maar uwe kunst behoeft het niet aldus te schilderen en het hart op te rijten en te verſcheuren, ſteeds de eene aandoening met eene andere tegenſtrijdige te doen worſtelen, de verbeelding te teisteren en te vermoeien, de deugd met ondeugd te benevelen en de ondeugd met deugd te vergoêlijken en aan de treurigheid ook dat zoete inmengſel van vertedering te ontroven, dat haar eigen is.”

Deze en diergelijke denkbeelden mogen wij onze lezers in dit werkje aanbevelen. Wat op het gebied der letterkunde waarachtig is, verdient de opmerkzaamheid en belangſtelling van den Christen; en deze verheerlijke ſteeds den éénigen Bron van al wat goed en ſchoon mag

genaamd worden bij de beſchouwing der gaven aan Zijne ſchepſelen geſchonken! Mogt dan ook meer en meer dat gebied gezuiverd worden van wanſmaak niet alleen maar vooral van den verpestenden invloed van ongeloof en twijfelarij! Mogten voorts de ſtukjes van den Hoogleeraar Geel, wiens pen met zoo veele juistheid en onderſcheidinsgeest de kenmerken van de Romantiſche ſchool wist te omſchrijven en hare verbastering aan te toonen, meer en meer gezuiverd worden van uitdrukkingen waarin Gods naam ijdel gebruikt wordt, zoo als zulks op pagina 12 en 77 geſchiedt! Mogt onze vaderlandſche letterkunde meer en meer de ſtrekking hebben om Gods eer en waarheid te bevorderen op het voetſpoor van eenen Cats en Bilderdijk, en het alzoo blijken meer en meer, dat echte dichtkunst en welſprekendheid niet alleen beſtaanbaar zijn met bloot maatſchappelijke braafheid en zeden, maar hunnen wezentlijken grond vinden in-, en onafſcheidbaar zijn van het bezit dier eerſte en eenig-noodige gave, den parel van groote waardij, de wedergeboorte in Hem, die het Licht der wereld is.

CALVYN,

OVER DE OFFERANDE VAN ISAAC.

Veel is er geſproken en geſchreven over deze hoogſte betooning van het geloof door den Vader der geloovigen. Doch niet altijd ſchijnt men, vooral tegenover de beſtrijders van het woord en de ſpotters, recht in het oog gehouden te hebben, waarop het eigenlijk in dat verheven geſchiedverhaal in het Boek van Geneſis (Hoofdst. XXII) aankomt. Vrij algemeen ſtelt men zich voor, dat de uitnemendheid van Abrahams geloofsdaad hierin beſtond, dat hij het gebod van God hooger achtte, dan de ſtem der natuur en des bloeds; dat hij zonder nadenken, of hoop van uitkomst, gereed ſtond zijnen zoon op te offeren, en met zijnen zoon te gelijk alle de in diens geboorte bevatte beloftenisſen te verzaken, en van beiden voor eeuwig afſtand te doen. Doch geheel anders verklaart ons de Apostel in den Brief aan de Hebreën (Hoofdst. XI, v. 17—19) hetgeen er op dat hoogstgewichtige tijdpunt zijns levens in Abrahams binnenste omging; niet blootelijk deze gedachte: *God gebiedt mij thands dien zoon om te brengen*, *dien hij mij voormaals schonk*, *en tot hier toe behield*; *ik moet nu alleenlijk het bevel ten uitvoer brengen*; neen! maar, bij en onder de overgegevenheid des harten om alleenlijk te volgen en niet te redeneeren maar te gehoorzamen, berustte Abrahams beſlischt en onwankelbaar voornemen op deze twee overleggingen: de onveranderlijkheid der Goddelijke beloftenisſen, en de Goddelijke Almacht om aan die beloftenisſen geſtand te doen, ook door de opwekking van eenen reeds ter dood gebrachten in het leven. (Men vergelijke Rom. IV, v. 16—25.) Klaar en krachtig, naar zijne gewoonte, drukt Calvyn het volledig denkbeeld der zaak uit, in zijn Commentarie op Gen. XXII. v. 2. »*Neemt nu uwen zoon*, *uwen eenigen*. Abraham »ontfangt bevel, om zijnen zoon te *ſlachten*. Had God »hem alleen den *dood* diens zoons aangezegd, hoe grie»vend ware dit woord niet reeds geweest! Alles toch »wat hij van zijnen God mocht hopen, was opgeſloten in »deze eenige belofte: *in Isaac zal u het zaad genoemd* »*worden*, waaruit hij te recht opmaakte, dat aan het »leven en de bewaring van Iſaac zijne eigene zaligheid »en die van alle geſlachten der aarde verbonden lag. »Hij wist toch door dat woord, dat God buiten eenen »Middelaar aan menſchen geene genade bewijst, en »ſchoon dat woord van Paulus nog niet beſchreven was, »dat *alle de beloftenissen Gods in Christus Ja*, *en in Hem* »*Amen zijn*; het was evenwel reeds in Abrahams *hart* »geſchreven. En hoe zoude hij die hoop gehad hebben, »anders dan uit Iſaac? het kwam er nu op aan, vast »te houden, dat God alles behalve bedriegelijk geſpro»ken had. Zoo wordt hem dan de dood zijns zoons »aangezegd niet ſlechts, maar dat hij hem met eigen »hand moest ter dood brengen; met eigen hand alzoo »het pand en de zekerheid zijner zaligheid wegwerpen, »verſcheuren, verbranden, als of hem nu niets meer dan »dood en helle overig bleef te verwachten. Op hoeda»nige wijze dan nu begaf zich Abraham onder het »geleide des geloofs, tot zijnes zoons offering, daar hij »als tegen Gods eigen woord in ſtrijd gebracht werd, »waarop toch alleen het geloof kan rusten? Op deze »vraag antwoordt de Apostel (Hebr. XI. v. 19), dat hij »daarom van het woord niet afgebracht werd, omdat »hij vertrouwde, dat God zelfs uit de levenlooze asſche »den beloofden zegen zoude kunnen te voorſchijn bren»gen. Geweldig dus werd Abrahams gemoed geſchud en »geſchokt, tusſchen het Goddelijk bevel en de Goddelijke »belofte; maar vasthoudende dat God, met wien hij te »doen had, met zich zelven niet in tegenſtrijdigheid zijn »kan, ſchoon hij ook bij zich zelven niet dadelijk den weg »verstaan kon, waardoor die tegenſtrijdigheid zoude op»geheven worden; zoo verzoent hij evenwel *in hope* het »bevel met de belofte, en in de verzekerdſte overtuiging »dat God getrouw is, laat hij aan Zijne Goddelijke Voor»zienigheid de uitkomst over, en als met geſlotene »oogen volgt hij op den aangewezen weg. Deze eere toch »verdient van ons de Goddelijke waarheid, dat zij niet »alleen boven alle menſchelijke wegen verheven, en daarvan »onafhankelijk is, maar dat zij ook alle mogelijke be»letſelen uit den weg ruimt. — Zoo dan, gelijk hij vroe»ger *tegen hope op hope* vertrouwd had, dat hij uit »zijn verſtorven lichaam een zaad zoude zien, zoo grijpt »hij ook hier in den dood zelven zijns zoons de leven»digmakende almacht Gods aan, en, zich den zegen »voorſtellende als uit de asſchen zelve van zijn geofferd »kind, ontkomt hij uit de diepten der verzoeking, klemt »zich vast aan de belofte, behoudt het geloof, en ge»hoorzaamt. — Dit voorbeeld pasſe een iegelijk onzer »op zich zelven toe!”

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.